

BODNÁR GYÖRGY: TÖRVÉNYKERESŐK

(Szépirodalmi, 1976)

A tanulmánykötet szerzője nem tartozik a gyakran és sietősen publikáló irodalomtörténészek közé, s mint kritikus sem mondja ki azon melegeben a véleményét, sokszor megvárakoztatja a szerkesztőket. Ez a megállapítás bizonyára nem alaptalan, s így kétségtelenül meglepő e vaskos kötet, hiszen a benne sorakozó változatos tárgyú kritikákat, elmélyült, gondos vizsgálatokra támaszkodó tanulmányokat Bodnár végül is megírta. Míg ritka jelentkezése miatt sajnálkozunk, ő szorgosan készítette írásait. A türelmes alkotótípus példája ő, nem hagyja siettetni magát, sőt gyaníthatóan nem is vállal merőben alkalmi feladatokat: személyes érdeklődési körét pontosan kiméri, s legkisebb kritikáit is úgy komponálja meg, hogy azok beleilleszkedjenek egy virtuális egészbe, modern irodalmunkról alkotott, szisztematikusan továbbépülő felfogásába.

Így áll elő az a furcsa helyzet, hogy például Bodnár számos kritikája folyóiratbeli megjelenése idején a dolgát értő szakember tárgyszerű, okos, kissé száraz, racionálisan szerkesztett véleményének tetszett, most a kötetben ezek mintha új, súlyosabb jelentést kaptak volna. Nyilván a többi írásával való gondolati összefüggések hatották át az egyes kritikákat, tanulmányokat, s az egyedi megfigyelések egy gondolati folyamatosságba szerveződtek. Az felettébb valószínűtlen, hogy Bodnár szemé előtt, kritikáit írva, egy valamikori kötet szerkezete lebegett volna; ez az idő a néhány oldalnyi kritikák megfogalmazásakor még az ő türelmének is túl távoli volt. A kötetben voltaképpen egy gondolkodási és alkotási módszer mutatkozik be és tárja föl titkát. Ami a titkot illeti, az egyszerűek (bár nehezen megvalósíthatók) közé tartozik. Bodnár mérlegelő–elemző típus, nem hajlamos aktuális–divatos felfogások kritikátlan elfogadására, elkerüli a túlzásokat, nem tolja előtérbe személyes ízlését, tárgyát, témáját igyekszik sokoldalúan bemutatni. Egyszóval azt gyakorolja, amit másoknak is javasolni lehetne praktikus tanácsként, de kevesen rendelkeznek a tanács hasznosításához szükséges gondolati fegyelemmel, tudatosan vállalt tárgyilagos szemlélettel.

Ez a tanulmányírói és kritikus gyakorlat hosszú távon igen termékenynek bizonyulhat, még ha nem is mindig mutatós. Példaként említhető az 1953-ból, tehát a pályakezdés időszakából való *A szatíra új gondoljai és lehetőségei* című hosszabb kritikája, amely Urbán Ernő nagy vitát előidéző *Uborakafa* című szatirikus vígjátékáról szól. A szóhasználat természetesen árulkodik a keletkezés idejéről, csakúgy mint azok a nézetek és vitaszempontok, amelyeket az írás mérlegre tesz, s amelyek mai szemmel inkább képtelenségeknek mint vitakérdések-

nek tetszenek, s alapjában véve legalább oly jó szatíra-témák, mint a darab konfliktusai. Bodnár azonban egyszerre taktikusan és célratorően, némileg körülményesen és tekintélyekre hivatkozva, de támadhatatlanul bebizonyítja, hogy a „pozitív” szatíra igénye nem tartható, fából vaskarika, önellentmondás, s mint ilyen elvetendő. Ezért vállalhatja ezt a korai írását, amely kordokumentumként is érdekes, de egy szemléletmód és módszer születéséről is tanúságot tesz.

Bodnárnak mégsem az ilyenfajta csatározás a kedvelt foglalatossága, polémikus hangvételű írás alig akad kötetében. Saját véleményét szívesebben mondja el álláspontok szembesítésével és latolgatásával. Ilyenformán az irodalomról alkotott nézetei mintegy tárgyiasulnak: a bizonyítható, az ésszerű, a végigkövetett gondolatmenetből leszűrhető valószínűség, a kirajzolódó igazságtartalom egybeesik az egyéni véleménnyel, anélkül hogy ez mint ilyen külön hangsúlyt vagy érzelmi nyomatékot kapna. Az irodalomtörténetírásban, de kiváltképpen a kritikában és a publicisztikában egyként divatos jól megjegyezhető metaforák, jellegzetes szókapcsolatok terjedése idején ez a rejtőzködő-tárgyas gondolkodás nehezebben hatol el a szellemi izgalmat kereső olvasóhoz: éppen ezért kell e tudósi magatartás erőnyeire figyelmeztetni. Ha ugyanis valaki a tárgyon keresztül megnyilatkozó személyiségre kíváncsi, az előbbi típushoz vonzódik, de ha magát a tárgyat akarja megismerni, akkor az abban feloldódó, legjobb képességeit annak átvilágítására koncentráló személység erőfeszítéseit kell méltányolnia.

Nem véletlen a szerző vonzalma Halász Gábor tevékenysége iránt. Szép tanulmánya, *A klasszicizmustól az újrealizmusig* vall erről. Bodnár természetesen nem valamiféle követője Halász Gábornak, hiszen munkásságának lehetőségeit, az ilyen típusú szellemiség munkálásának történelmi határait nagyon világosan látja, s minden vonzalom ellenére illúziók nélkül szemléli. Halász Gábor gondolkodói magatartásának azonban kétségkívül vannak egyetemes, folytatható tanulságai, így a törvénykeresés igénye maga, tágasabb, normatív nézetrendszer megalkotásának óhaja, s egy a fejlődés történéseihez igazodó továbbépítő-korrigáló képesség. Ezek a törekvések felfedezhetők Bodnárnál is, s a kötetből valóban kirajzolódnak egy jellegzetes irodalomszemlélet kontúrjai.

A *Forradalmak előtt* összefoglaló cím alatt sorakozó tanulmányainak fő témája a Nyugat és annak szellemi környezete. *A Nyugat szemlélete* ugyanolyan fontos tanulmány, mint a *Nyugat képe az orosz irodalomról* című, noha a két tanulmánynak nincs egymást kiegészítő jellege. Keletkezésük esetlegessége azonban nem kisebbíti azt az érdemet, hogy a szerzőnek sikerült fontos és lényeges vonásokat kiemelnie a Nyugatnak mint orgánumnak és mint mozgalomnak a történetéből. Irodalmunk e korszakáról a legtöbbet persze akkor mondhatná el Bodnár,

ha valamely konkrét irodalomtörténeti témát kidolgozna. S nem is kellene messzire mennie egy ilyen témáért, hiszen szakmai körökben közismert, hogy Kaffka Margitról szóló monográfia publikálására készül, sőt, lassan már két évtizede, hogy ellenőrizhetetlen eredetű hírek röppennek fel közeli megjelenéséről. Ebben a kötetben mindenestre van egy huszonhét lapnyi – kitűnő – tanulmány Kaffka Margit kisregényeiről. Lehet, hogy egyik fejezete a sokat emlegetett monográfiának: nem tudom megállapítani. Tájékoztatóul, s egyben mementóul a szerzőnek, a címét is ide iktatom: *Nehéz évek tanulsága : vissza a dolgokhoz.*

A feladat azonban nem azt emlegetni, ami nincs, hanem azt méltatni, ami van. A *Forradalmak után* tanulmányaiban a két világháború közötti magyar irodalom jelesebb alkotásaival és alkotóival, illetőleg irodalomtörténeti-elméleti kérdéseivel találkozunk. Az ebbe a témakörbe foglalt írások igen változatosak, egyes művekhez, kötetekhez kapcsolódó általánosító igényű ismertetésektől (Illyés Gyula: *Hunok Párizsban*, Illés Endre novellagyűjteménye, Komlós Aladár, Gyergyai Albert, Kardos László, Sótér István tanulmánykötetei, kisméretű portré Bóka Lászlóról) esszé-szerű tanulmányokig terjed a skála. A tanulmánykötet felépítése szerint ide csatlakoznak Bodnár másik, igen ritkán kiaknázott érdeklődési területének, az angol irodalomnak egyes jelenségei, mint *Az egzakt kritika dilemmája* (Az angol „gyakorlati” kritika), s a *Hemingway és az újrealizmus*. Helyük a kötet e fejezetében csak látszólag esetleges, hiszen kétségtelenül nem részei a forradalom utáni magyar irodalomnak: valójában gondolatilag szervesen összefüggenek, részben az irodalomelméletnek a szellem-történet vagy a Halász Gábor jelezte szemléleti problematikájával, illetve az „újrealizmus” vonatkozásában nálunk is hatékony és aktuális ábrázolási törekvésekkel (noha ezek történetileg később válnak igazán időszerűvé).

Az eddigiekben többször hangsúlyoztuk Bodnár tárgyyszerű, elfogulatlanságra törekvő tudományos magatartását, s azt az igényét, hogy saját felfogását értelmezett anyagán keresztül, „objektívalva” fejezze ki. Az irodalomtörténet s kivált az esszé és a kritika nem nélkülözheti a személyességet sem, hiszen az esztétikum befogadása és hatásának érzékelése korántsem pusztán racionális cselekvés. De tartalmilag a mondandó megítélésében is közrejátsszik a személyes élmények és tapasztalások széles skálája, s egyeb köztödéské is. Így tehát az objektíváló módszernek is van személyhez fűződő vonatkozása, s ez leginkább a választásban, az értékek sajátosan szerveződő rendszerében található meg. Bizonyos számú tanulmány és kritika már valószínűsít egyes vonzalmakat. Az egyik ilyen kétségtelenül az elméleté, közvetlenül szépirodalmi jellegűnek az Illyéstől Juhász Ferencig terjedő népi-plebejus irány vonzása mondható, s ennek is az a sajátos-

sága, amely a társadalmi elkötelezettséget magas fokú gondolatísággal, humánus általánosító igénnyel párosítja.

Talán a *Törvények és dogmák* című tanulmánycsoport *Révai József* munkásságát sokoldalúan jellemző és értelmező írásának gondolati tanulságai, s ezektől elválaszthatatlanul a szerző személyes politikai-irodalompolitikai tapasztalatai magyarázzák, hogy kerülni igyekszik mindenféle egyoldalúságot, s a megtalált törvényeknek sem kíván (még az elkötelezettség jegyében sem) magabiztos és kizárólagos hirdetője lenni. Ezért a tőle inkább csak érezhetően mint kimondottan egy árnyalattal hangsúlyosabb értékeket készséggel szembesíti az irodalmi fejlődés más irányjaival, módszereivel, témáival, s ugyanolyan gonddal és elmélyüléssel, megértésre és megértetésre törekedve elemzi ezeket, mint amazokat. Álláspontjának, véleményeinek, eredményeinek ez a magatartás a morális fedezete.

A *Történelmi jelenidő* cím alá sorolt kritikák bizonyítják kézzelfoghatóan a sokirányú érdeklődés tényét. A kötetnek ez a része jobbra könyvismertetések tartalmaz, hosszabb, szinte tanulmányyszerű elemzéseket. Mészöly, Csurka, Simon István, Galgóczi, Rába György, Szász Imre, Karinthy Ferenc, Kardos G. György, Moldova, Cseres Tibor, Németh László, Váci Mihály műveiről, kötetéről. Feljegyzések címmel rövidebb kritikákat is közzétett Bodnár, ezek már műfajuknál fogva vegyesebb tárgyúak, de ugyanolyan alaposak és igényesek, mint hosszabb írásai. Érdeklődésének egyik új fejezetére utal az *Alirodalom vagy álrodalom* című irodalomszociológiai esszéje; e tárgyban a kötet megjelenése óta újabb vizsgálódásokat végzett.

A kötetet „összegezés helyett” egy Juhász Ferencről szóló tanulmány zárja. Juhász Ferenc költészetének elemzése, költői pályájának pontos felrajzolása, törekvéseinek fogalmi terminológiába való áttétele nem tartozik a könnyű feladatok közé; Bodnár mintaszerűen oldja meg. Nem mintha akár ezzel, akár más írásainak minden állításával egyet kellene értenünk: szándékosan nem kerestük az alkalmat különvélemények jelzésére, hiszen Bodnár munkássága olyan szervesen épülő, dísztelenségében is impozáns szellemi tevékenység bizonyossága, amely elsősorban információival és eredményeivel hat, s ellentmondásra ösztönző megállapításaival is gondolkodásra készítet. „Dísztelensége” és visszafogottsága olykor szinte túlzott. Bodnár mintha túlságosan is háttérbe szorítaná egyéniségének a stílus szemszögéből korántsem haszon nélküli vonásait: ironikus hajlamát, szellemességét. A tudomány nem szenved csorbát ezektől, az olvasó kedélyét pedig jótékonyan serkenti, hogy a törvénykeresés fáradságos munkájában a szerzőt követni tudja.

WÉBER ANTAL